گزارشی از زندگی و اندیشه توماس پین به بهانه انتشار «حقوق انسان» به فارسی

انقلابی خانه‌به‌دوش

گروه اندیشه: کمتر انقلابی و متفکری را می‌توان سراغ داشت که هم در انقلاب و جنگ استقلال آمریکا شرکت و تأثیر مستقیم داشته باشد و هم در انقلاب فرانسه. کسی که توماس جفرسون وفادارترین دوستش بود، بنجامین فرانکلین او را فرزندخوانده سیاسی آمریکا نامید، جرج واشنگتن او را به عنوان مشاور به کاخ سفید برد، فدرالیست‌ها به خونش تشنه بودند، روبسپیر زندانی‌اش کرد و تئودور روزولت از او به عنوان «ملحدی پلید و کثیف» یاد کرد. یک انگلیسی که بعد از اخراج از کشورش، شهروند آمریکا شد، واضع نام «ایالات متحده آمریکا» بود، فعالانه در انقلاب آمریکا شرکت کرد، سپس شهروند انقلاب فرانسه شد، اما در مخالفت با اعدام لویی شانزدهم زندانی و حتی به لبه گیوتین نزدیک شد. از زندان فرانسه که آزاد شد دوباره به آمریکا بازگشت. اما در آمریکا هم که برای استقلال و نظام جمهوری آن از جان و مالش مایه گذاشت، شهروندی آمریکا را از او دریغ و از محل اخذ رأی بیرونش کردند و سرانجام در سال‌های آخر عمرش به دلیل نوشته‌های انتقادی در باب مذهب مورد استهزا و احتراز آمریکایی‌ها بود تا جایی‌که در مراسم خاکسپاری‌اش فقط شش نفر حضور داشتند. توماس پین (۱۷۳۷-۱۸۰۹) این مسیر را در دفاع از «حقوق طبیعی» انسان طی و تجربه کرد و به یکی از تأثیرگذارترین متفکران قرن ملتهب هجدهم بدل شد. او با نثری ساده و صریح علیه استبداد نوشت، با آرمانی مترقی در راه استقلال جنگید، جامعه را نمایش آرمان‌های انسان دانست و حکومت را شر ضروری و با تأکید مطلق بر امر مالکیت، آن را تخطی‌ناپذیر و مقدس و دولت را مأمور محافظت از املاک، اموال و بازستانی مطالبات مالی اتباع خواند. اگرچه او را نمی‌توان هم‌سطح فیلسوفان کلاسیک لیبرال مثل اسمیت، لاک یا توکویل قرار داد، در قرن جزوه‌نویسی و انتشار رساله‌های کوتاه یکی از تأثیرگذارترین‌ها در وقایع زمانه خود بود. جزوه‌نویسی در قرن هجدهم به سبک کسانی چون پین از این باب مهم شد که آرای فلاسفه اروپایی و بریتانیایی را به گوش مردم کوچه و خیابان می‌رساند. مهم‌ترین رساله‌های پین «عقل سلیم» در حمایت از استقلال آمریکا، «بحران» در تحلیل آشفتگی آمریکا، مجموعه کتابچه‌هایی در دفاع از انقلاب آمریکا و «حقوق انسان» در دفاع از انقلاب فرانسه است. بعد از «عقل سلیم» که با دو ترجمه رامین مستقیم و میرمحمود نبوی در سال‌های گذشته منتشر شده بود، به‌تازگی «حقوق انسان» با ترجمه رامین مستقیم به فارسی ترجمه و منتشر شده و اکنون خوانندگان فارسی‌زبان قادرند رئوس کلی آرای پین را در ظرف زمان خودش مطالعه و ارزیابی کنند.

از تفورد تا فیلادلفیا: عقل سلیم و بحران آمریکایی

توماس پین در سال ۱۷۳۷ در تفورد انگلستان در خانواده‌ای از فرقه کواکر به دنیا آمد. جمعیتی خشونت‌پرهیز و از پیروان مسیح که معتقد به «کشیش‌بودن همه مؤمنان» بودند و خدا را بدون واسطه کلیسا و کشیش می‌پرستیدند. او با جدایی از فرقه اجدادی خود که صلح‌طلب مطلق بودند راه مبارزه را برگزید. پین در انگلستان به شغل‌های زیادی مشغول شد - از توتون‌فروشی تا خدمه کشتی، از معلمی تا مأمور مالیات - اما در همگی ناموفق بود. تا اینکه بعد از جدایی از همسرش در سال ۱۷۷۴ از سر کنجکاوی که در کتابفروشی‌ها پرسه می‌زد و در اثر حضور در سخنرانی‌های علمی و نشست و برخاست با متفکران، با منجمی لندنی آشنا شد که باب آشنایی او را با بنجامین فرانکلین فراهم کرد. فرانکلین در آن دوران نماینده منافع مستعمره‌ها در انگلستان بود. همزمان در آن سال به خاطر مجادلاتی که علیه پادشاه انگلستان به راه انداخت، حکم به اخراج او دادند. آن‌طور که پیداست فرانکلین در آن زمان پین را متقاعد می‌کند که در آمریکا زندگی بهتری می‌تواند داشته باشد و معرفی‌نامه‌ای به دامادش در فیلادلفیا می‌نویسد. پین در سال ۱۷۷۴ بعد از اخراج از بریتانیا به آمریکا مهاجرت و در نقطه‌ای از فیلادلفیا اتاقی اجاره می‌کند که از آنجا می‌تواند بازار بردگان فیلادلفیا را ببیند. این تجربه بعدها او را نیز همچون دیگر لیبرتارین‌ها در تناقضی درونی گرفتار کرد: مبارزه برای استقلال مستعمره‌نشین‌ها از بریتانیا و مبارزه با برده‌داری. مسئله برده‌داری در جنگ استقلال آمریکا به کانون تنش بدل شد. همه کسانی که بعدها به عنوان پدران مؤسس آمریکا شناخته شدند، بزرگ‌مالک و برده‌دار بودند. انگلیسی‌ها در دعوای میان انقلابیون آمریکایی و حکومت سلطنتی بریتانیا به این نکته استناد کردند که آزادی‌خواهانی که تا این حد از حقوق فردی دم می‌زنند و شاه بریتانیا را به عنوان مستبد محکوم می‌کنند، خود برده‌دارند و هزاران هزار برده را با فجیع‌ترین وضع نگهداری می‌کنند و این امر در «نظام جمهوری» آنان یک تجارت اساسی است. مثلا جان لاک در تنظیم نظام قانونی ایالت کارولینا که برده‌داری در آن کاملا تعبیه و تأیید شده، نقش داشت و خود نیز سهام‌دار اصلی یکی از بزرگ‌ترین کمپانی‌های تجارت برده بود. اما پاسخ انقلابیون آمریکا پرده از حقایق بیشتری برداشت. کل نظام برده‌داری و انتقال برده‌ها از آفریقا به آمریکا که عمده آنها در راه تلف می‌شدند، محصول تلاش هلندی‌ها و سپس انگلیسی‌ها است. اگرچه پین برخلاف اسلاف لیبرال خود ده، پانزده مقاله‌ای علیه برده‌داری نوشت و خواستار کمک به آزادی آنان شد، بعد از پیروزی انقلاب همچون دیگر متفکران لیبرال نتوانست تناقض مالکیت و آزادی را رفع کند و در نهایت دولت یک جامعه را مکلف به محافظت از هرگونه مالکیت و بازستانی مطالبات مالی اتباع دانست.

یک سال بعد از حضور در فیلادلفیا و در واکنش به کشتار انقلابیون در جنگ لکسینگتون در سال ۱۷۷۵ شروع به نوشتن رساله «عقل سلیم» کرد. کتاب در سال ۱۷۷۶ با اسم مستعار «یک مرد انگلیسی» منتشر شد. او در این رساله کوتاه با حمله به حکومت پادشاهان نتیجه ناگزیر قدرت سیاسی آنان را فساد و تباهی دانست. پین بین جبر دولت و جامعه مدنی فاصله گذاشت و با این کار مسیر خود را از متفکران سیاسی پیشین جدا کرد. در نظر پین جامعه مدنی جایی است که افراد عادی حیات مولد خود را پی می‌گیرند. در این کتاب بود که پین ایده «اتحاد قاره‌ای» را مجسم کرد. او در کتاب حاضر سفیدهای مهاجر شمال را به انقلاب و مبارزه برای استقلال دعوت کرد. جنگ استقلال آمریکا در حقیقت جنگ دو دولت بود، گرچه پین هرگز به این موضوع نمی‌پردازد: جنگ سفیدهای مهاجر و گاه فقیر با امپراتوری بریتانیا. در آثار پین، همچون دیگر متفکران لیبرال، اشاره‌ای به کشتار بومیان آمریکا به دست همین مهاجران نمی‌شود. طی سه‌ماه حدود ۱۲۰ هزار و طی یک سال ۵۰۰ هزار نسخه از «عقل سلیم» در آمریکا و اروپا به فروش رفت و به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، آلمانی و حتی گویا به دانمارکی و روسی هم ترجمه شد. قاطبه مردم کتاب را خواندند و ترغیب شدند بی‌پروا از استقلال سخن بگویند. در همان سال در جنگ استقلال در کنار جرج واشنگتن در مقام منشی نظامی حضور پیدا کرد: جنگی که به شکست انجامید. طی جنگ رساله «بحران» را نوشت و پس از بازگشت به فیلادلفیا آن را کامل و منتشر کرد. در جشن کریسمس همان سال واشنگتن رساله حاضر را برای سربازانش می‌خواند و با تهییج آنان سرانجام در جنگ ترنتون با بریتانیایی‌ها پیروز می‌شود. در سال ۱۷۷۷ پین چند گفتار دیگر به این جزوه اضافه می‌کند و در آن به مسائل نظامی، دیپلماتیک پرداخته و از امید به پیروزی می‌گوید. برای اولین‌بار عنوان «ایالات متحده آمریکا» در این رساله استفاده شد و از این جهت پین را واضع این عبارت می‌دانند. یک سال بعد، در بهار ۱۷۷۸، عازم فرانسه می‌شود و در انقلاب فرانسه شرکت می‌کند. برای پین «وقتی جنگ در آمریکا به سرانجام رسید، آرمان آزادی برای به‌اجرادرآمدن در فرانسه جان گرفت». (ص۱۰۳) چراکه انقلاب فرانسه برخلاف جنگ استقلال آمریکا یا جنگ میان دولت‌ها، طغیان مردم علیه دولت و حکومت بود. او کل دهه ۱۷۹۰، جز وقفه‌ای کوتاه، در فرانسه زندگی کرد.

از فیلادلفیا تا کاله: حقوق طبیعی انسان

با وقوع انقلاب فرانسه بسیاری از محافظه‌کاران وحشت‌زده شدند؛ ازجمله ادموند برک که در سال ۱۷۹۰ رساله‌ای علیه انقلاب و در دفاع از سلطنت و امتیازات اشرافی با عنوان «تأملاتی درباره انقلاب فرانسه» منتشر کرد. در آن سال پین در مواجهه با رساله کوتاه برک، پس از بازگشت به لندن در سال ۱۷۹۰، نقدی بر این کتاب نوشت. حاصل سه ماه نوشتن بی‌وقفه او بخش اول رساله «حقوق انسان» بود. کتاب به جرج واشنگتن تقدیم شد. اغراق نیست اگر بگوییم خط‌به‌خط کتاب پاسخ به برک است. پین در دیباچه کتاب اشاره می‌کند که چون بارها برک و دیگران را نسبت به مساعدبودن امور در انقلاب فرانسه آگاه کرده بود، باید نسبت به کج‌فهمی‌های فاحش او از انقلاب فرانسه پاسخ دهد. (ص۱۲) او برک و دیگر مخالفان انقلاب فرانسه در بریتانیا را متهم می‌کند که می‌ترسند «مبادا انگلیس و فرانسه دیگر دشمن هم نباشند». (ص۱۳) پین از برک می‌پرسد «نه مردم فرانسه و نه مجلس ملی درخصوص امور انگلستان یا پارلمان انگلیس زحمتی به خودشان نمی‌دادند چرا باید آقای برک زحمت حمله به آنها را به خود می‌داد؟» (ص۱۷) او ضمن گزارشی که از تسخیر کاخ ورسای می‌دهد، (صص۵۴-۴۹) در توضیح و دفاع از خشونت‌های انقلاب فرانسه می‌نویسد: «مردم از حکومت‌هایی که تحت لوای آنها زندگی می‌کنند مجازات را می‌آموزند و با تکرار همان مجازات که به آن خوگرفته‌اند انتقام می‌گیرند». (ص۴۴) در برابر نثر فاخر و ادبی برک، پین با نثری بسیار ساده پاسخ ادعای او را می‌دهد و اثبات می‌کند که «او و سلطنت انگلستان به جهان کهن متعلق‌اند و بشریت باید به عقل خودبنیاد متکی شود و نمایندگان خود را به پارلمان بفرستد و نظام جمهوری را بر پا دارد». (ص۷) پین در کتاب حاضر که به استبداد می‌تازد، مالیات‌ها را تقبیح و مشروعیت معنوی پادشاهی و اشرافیت انگلیسی را رد می‌کند «با همان عقل سلیم در ستایش انقلاب کبیر فرانسه و نادرستی نظام سلطنتی و درستی نظام جمهوری و، مهم‌تر از همه، قانون اساسی داد سخن می‌دهد و مزایای قانون اساسی را بر همه جوامع بشری به‌ویژه قاره اروپای هم‌عصر خود بر می‌شمرد». (همان) پین خاستگاه حقوق انسان را تا آفرینش انسان عقب می‌برد و معتقد است «جهان برای هر انسان

حقوق انسان
توماس پین
ترجمه: رامین مستقیم
ناشر: روشنگران و مطالعات زنان
چاپ اول: ۱۳۹۵
قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

همان‌قدر جدید است که برای نخستین انسان بود و حقوق طبیعی او هم با نخستین انسان یکی است». (ص۵۷) ازاین‌رو، حقوق طبیعی را متعلق به حق حیات و موجودیت انسان می‌داند. (ص۶۰) بااین‌حال دو وظیفه برای انسان قائل است: «یکی احساس وظیفه نسبت به خداوند و دیگری به همسایه». (ص۵۹) با شرح این وظایف و با کمک تشریح حقوق انسان می‌کوشد حقوق مدنی او را توضیح دهد که در نظر او از حقوق طبیعی نشئت می‌گیرد: «حقوق مدنی به حق انسان به‌مثابه عضوی از جامعه تعلق می‌گیرد». (ص۶۰) به عبارت دیگر، حق مدنی جایگزین حق طبیعی می‌شود. (ص۶۱) طبق دو تعریف مذکور، پین نتیجه می‌گیرد که «حقوق فردی انسان پس از ورود به جامعه از حقوق مشترک اجتماعی او متمایز است» (ص۶۰) و تأکید می‌کند «هر انسانی در جامعه یک مالک است و برحسب حق، سرمایه‌ای به تملک درمی‌آورد». (ص۶۱) به همین اعتبار مدعی است حق مالکیت تخطی‌ناپذیر و مقدس است و کسی نباید از آن محروم شود مگر در مواردی که قانون تشخیص دهد. بسیاری بر این باورند که پایه اعلامیه جهانی حقوق بشر - که در سال ۱۹۴۸ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسید - با این کتاب گذاشته می‌شود. پین در کتاب حاضر ضمن تأکید بر زندگی بدون دغدغه، حق امنیت و آزادی را جزو حقوق طبیعی انسان تعریف می‌کند که اندکی پس از تولد به‌وجود می‌آید و هیچ نهاد و حکومتی نباید مانع تحقق آن شود. البته باتوجه به اینکه در نهایت دولت لیبرال باید حقوق طبیعی انسان را تأمین و از آن دفاع کند، بی‌توجهی پین به وجه اقتصادی و دفاع صریح او از تجارت آزاد امکان تحقق جامعه آرمانی را دشوار می‌کند. برای مثال پین با این اصل قانون اساسی فرانسه در باب حق انتخاب و رأی موافق است: «هر مردی که سالانه شصت سو معادل دو شلینگ و شش دایم مالیات می‌دهد انتخاب‌کننده است» (ص۶۸) و بنابراین باید «تعداد نمایندگان هر محل به نسبت تعداد اهالی مالیات‌دهنده آن محل یا انتخاب‌کنندگان باشد». (ص۶۹) حتی اگر بگوییم پین در جدل با برک از این قانون دفاع می‌کند که به‌مراتب مترقی‌تر از قانون جاری در انگلستان بود باز تناقض‌های درونی نظام کلاسیک لیبرال به قوت خود باقی است. از سوی دیگر، پین نقدی به‌غایت مترقی بر شکل دولت‌داری در اروپا وارد می‌کند و می‌گوید در همه قسمت‌های اروپا «انسان به‌مثابه انسان را به دورترین فاصله از خالق خود پرتاب می‌کنند و با موانع متوالی، اختلاف و شکافی مصنوعی ایجاد می‌کنند یا نوعی دروازه اخذ عوارض درست می‌کنند که انسان باید از آنها عبور کند [...] وظیفه انسان نیست که در برهوت دروازه‌های اخذ عوارض اسیر گردد و برای عبور از آنها بلیت بخرد». (ص۵۹) گره تناقض این منطق که از فردای صلح وستفالی متولد و به‌سرعت فراگیر شد تقریباً در کار پین نیز همچون دیگر متفکران کلاسیک لیبرال باز نمی‌شود و او نیز منطق دولت مدرن را در اداره و حکومت بر اتباع خود نادیده می‌گیرد و موجب می‌شود ایده‌آل تحقق زندگی بی‌دغدغه برای همه انسان‌ها در عمل ناممکن باشد. هانا آرنت در نقد خود این نقص را برجسته می‌کند. آرنت در فصل «زوال دولت-ملت و حقوق بشر» در کتاب ریشه‌های توتالیتاریسم نشان می‌دهد که چگونه مفاد اعلامیه حقوق بشر صرفاً شامل اتباع دولت‌ها می‌شود و کسانی که تابعیت هیچ کشوری را ندارند از هر حقی محروم‌اند. به‌عبارت دیگر انسان به‌مثابه انسانِ پین که باید بشر حقیقی خطاب شود عملاً از دایره «حقوق انسان» بیرون می‌ماند مادامی که شهروند یک دولت شود. پین از منطق جهانی که از پس صلح وستفالی و با ملت-دولت‌های مدرن زاده شده بود، کاملاً آگاه بود. هرچند لازم نبود تا فجایع قرن بیستم در سایه ایده‌های متفکران لیبرال رخ دهد تا روشن شود تناقض درونی سه‌تایی دولت- ملت-قلمرو اجازه امکان تحقق جامعه آرمانی پین را نخواهد داد. چه‌بسا حتی زودتر، اگر پین تا سال‌های ۱۸۱۴ و ۱۸۱۵ زنده بود می‌دید که چطور در پی انقلاب کبیر بار دیگر سلطنت - هرچند کوتاه - به فرانسه بازگشت و این بار پادشاه از خاندان بوربون، برادر لویی شانزدهم با لقب لویی هجدهم بر تخت پادشاهی نشست. هرچند در مجموع باید آرای پین انقلابی را در ظرف زمان خود و در بافتار بورژوازی رادیکال دنبال و قضاوت کرد.

از پاریس تا نیوراشل: مزرعه ابدی

یک سال بعد از انتشار «حقوق انسان» و استقبال چشمگیر از آن، پین در انگلستان متهم شناخته و به اعدام تهدید شد. ازاین‌رو، در سال ۱۷۹۲ به کاله فرانسه گریخت. بعد از بازگشت دوباره به فرانسه، او که از متحدان فکری ژیروندن‌ها بود، به منظور اجرای اصلاحات به عنوان نماینده کاله به انتخاب مجمع ملی در آمد. ژیروندن‌ها در هیأت قانون‌گذاری و نشست ملی در آستانه انقلاب فرانسه بسیار تأثیرگذار بودند. آنها لیبرال‌های میانه‌رو و معتقد به روش‌های دموکراتیک و خواهان حکومتی جمهوری با قدرتی محدود بودند، هرچند در اول انقلاب جمهوری‌خواهان انقلابی یا همان ژاکوبن‌ها دست بالا را گرفتند. پین در مخالفت با اعدام لویی در سال ۱۷۹۳ دستگیر و در پاریس زندانی و بار دیگر، این‌بار در فرانسه، متهم به اعدام شد. اما کاملاً اتفاقی روز اعدامش به تعویق افتاد تا اینکه سه روز بعد روبسپیر را گردن زدند و در سال ۱۷۹۴ اسباب آزادی او فراهم شد. در سال ۱۸۰۱ ناپلئون او را به شام دعوت کرد و از او برای تسخیر بریتانیا همفکری خواست و پین سالخورده به سیاق اسلاف خود صلح را توصیه کرد. آنها به نتیجه‌ای نرسیدند و دیگر همدیگر را هرگز ملاقات نکردند. ناپلئون در سال ۱۸۰۰ کنترل لوئیزیانا را به دست گرفت و اجازه تردد به کشتی‌های آمریکایی از رود می‌سی‌سی‌پی نداد. سال ۱۸۰۲ پین به آمریکا بازگشت و در حالی‌که از بحران مالی ناپلئون آگاه بود توماس جفرسون را تشویق کرد تا لوئیزیانا را از ناپلئون بخرد و با این کار این ناحیه را آزاد کند. یک سال بعد ناپلئون لوئیزیانا را به قیمت ۱۵ میلیون دلار به دولت آمریکا فروخت. پین در سال‌های آخر زندگی به‌خاطر بیماری‌اش بسیار پیر و شکسته شده بود و زندگی بدی داشت. به خانه دوست خود در نیویورک نقل مکان کرد و در هشتم ژوئن ۱۸۰۹ در ۷۲ سالگی از دنیا رفت. او در مزرعه‌ای در نیوراشل که بعد از استقلال آمریکا به او رسیده بود در حضور شش نفر به خاک سپرده شد. چون هیچ قبرستانی حاضر به پذیرش جسد او نشده بود.

منبع:

www.fee.org

ریویو

خاستگاه یوتوپیا

سر تامس مور یکی از چهره‌های مهم و تأثیرگذار انگلستان در قرن شانزدهم بود: حقوق‌دان، فیلسوف، سیاست‌مدار رنسانسی که در سال ۱۹۳۵ قدیس اعلام شد و کلیسای انگلستان از او به‌عنوان «شهید اصلاحات» یاد کرد. تاکنون شرح و تفاسیر زیادی درباره آرا و زندگی مور نوشته شده و به‌تازگی نشر پارسه یکی از این تفاسیر را باعنوان «تامس مور: مرد تمامی روزگاران» به فارسی منتشر کرده است. نسخه فارسی برگرفته از کتابی است تحت عنوان «مردان نامی انگلستان در قرن شانزدهم» نوشته سر سیدنی لی که علاوه بر تامس مور به زندگی و آرای متفکران دیگری چون فرانسیس بیکن، ویلیام شکسپیر، سر والتر راله و دیگران می‌پردازد.

کتاب حاضر دو بخش دارد؛ بخش اول آن را سیدنی لی و بخش دوم را پال ترنر نوشته است. بخش نخست به سرگذشت تامس مور، صدراعظم هنری هشتم، پادشاه انگلستان در اواخر قرن پانزده و اوایل قرن شانزده میلادی می‌پردازد. «مرد تمامی روزگاران» عنوانی است که اراسم دوست ادیب و متاله هلندی مور به او داده بود. مور از مخالفان و رقبای جدی اصلاحات پروتستان و مشخصا مارتین لوتر و ویلیام تیندیل بود. او یکی از مشاوران اصلی هنری هشتم بود که به مدت سه سال نیز در مقام صدراعظم، جهان سیاست را دنبال کرد. مور در برابر خواست هنری هشتم برای جدایی از کلیسای کاتولیک مخالفت کرد و درخواست شاه را برای قبول ریاست کلیسای انگلستان رد کرد. پس از خودداری از سوگندخوردن به زندان افتاد و در سال ۱۵۳۵ به جرم خیانت محاکمه و محکوم به اعدام شد. اگرچه دوران حیات تامس مور نیز دست‌خوش وقایع کوچک و بزرگی در سراسر دنیا بود که هریک به نحوی از انحا نه‌تنها در تاریخ انگلستان و اروپا، بلکه در تمامی جهان عمیقا اثرگذار شدند: رویدادهایی چون فتح قسطنطنیه (پایتخت بیزانس) به دست ترکان عثمانی، آغاز جنبش نوزایی و اومانیسم در اروپا، شروع اکتشافات بزرگ جغرافیایی (کشف آمریکا) و بازشدن راه‌های بزرگ دریایی و دست‌اندازی اروپایی‌ها به دیگر نقاط جهان، آغاز فن چاپ، شروع اصلاحات دینی و غیره. بخش دوم کتاب باعنوان «تامس مور و یوتوپیا» اختصاص به بررسی کتاب یوتوپیا یا ناکجاآباد او دارد که در تاریخ عقاید سیاسی جهان پس از کتاب «جمهوری» افلاطون یکی از مهم‌ترین رسائل سیاسی به شمار می‌رود و نام و آوازه مور را علاوه بر ماجرای زندگی سیاسی‌اش، بیش از پیش مطرح کرده است. این کتاب در سال ۱۳۷۳ با ترجمه داریوش آشوری و نادر افشارنادری به فارسی منتشر شده است. اصطلاح یوتوپیا را مور برای نخستین‌بار استفاده کرد: جزیره ایده‌آل او که با آن سیستم سیاسی‌اش را در کتاب یوتوپیا در سال ۱۵۱۶ شرح می‌دهد. در این سال اوضاع و احوال انگلستان مصداق دقیق یک جامعه نابرابر بود. مور در این کتاب آشکارا متأثر از رساله جمهوری افلاطون و کتاب «ستایش دیوانگی» اراسموس است. او در کتاب حاضر می‌کوشد این ایده را بسط دهد که جامعه را نمی‌توان صرفا با وضع قوانین اصلاح کرد. او کتاب یوتوپیا را در تبیین همین ایده نوشت. «یوتوپیا»ی مور با شرح وضعیت اجتماعی انگلستان در قرن شانزدهم آغاز می‌شود و به حوادث مهم این دوران و مشکلات اجتماعی و سیاسی مردم می‌پردازد و سپس داستانی خاص از خصوصیات یک جامعه آرمانی روایت می‌کند.

سر تامس مور
سر سیدنی لی
ترجمه: بهروز ذکا
ناشر: پارسه
قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان

بررسی

پراگماتیسم پاتنم

در اواخر قرن نوزدهم فلسفه پراگماتیسم متولد شد. پراگماتیسم روشی در فلسفه بود که مسائل فلسفی را با توجه به کاربردشان در زندگی واقعی و روزمره انسان‌ها دنبال و معیار حقیقت را سودمندی، فایده و نتیجه تعریف می‌کرد: حقیقت هر چیز از طریق نتیجه نهایی آن اثبات می‌شود. به نظر پراگماتیست‌ها، اگر عقیده‌ای به نتیجه خوب و کارآمد برای انسان بینجامد، باید آن را حقیقی قلمداد کرد. اصطلاح پراگماتیسم را به اصالت عمل، عمل‌گرایی و... هم ترجمه کرده‌اند. اولین‌بار این واژه را چارلز سندرس پیرس، منطق‌دان آمریکایی، در سال ۱۸۷۸ به کار برد. ویلیام جیمز هرچه بیشتر به آن عمق و محتوا بخشید و هربرت مید آن را با امر اجتماعی گره زد و سرانجام جان دیویی پراگماتیسم را با آموزش‌وپرورش و سیاست عجین کرد. پس از گذشت بیش از یک قرن از پراگماتیسم اکنون از آن به‌عنوان یک نظریه فلسفی یاد و با افرادی مانند رورتی، پاتنم، براندوم، کواین، هوک و دیگران جدی‌تر از پیش در محافل آکادمیک مطرح می‌شود؛ اما ریشه‌های فلسفه پراگماتیسم را از «جمهور» افلاطون، «اخلاق نیکوماخوس ارسطو» و حتی «پدیدارشناسی روح» هگل تا «چنین گفت زرتشت» نیچه، «وجود و زمان» هایدگر و «پژوهش‌های فلسفی» ویتگنشتاین می‌دانند. بااین‌حال بی‌شک پراگماتیسم مشخصا فلسفه آمریکا است؛ ولی این به آن معنا نیست که تفکر پراگماتیستی محدود به این کشور است که در قرن بیستم تقریبا در بسیاری از کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی مطرح شد. ازاین‌رو، آثار متنوعی از سوی پدران این سنت منتشر شده که مشهورترین نمونه برای فارسی‌زبانان «پراگماتیسم» ویلیام جیمز است. به‌تازگی نیز نشر ققنوس شرح و تفسیر یکی از مهم‌ترین مفسران سنت پراگماتیسم آمریکایی، هیلاری پاتنم، را به فارسی منتشر کرده است؛ اگرچه اثر حاضر را نمی‌توان کتابی مقدماتی درباره فلسفه پراگماتیسم دانست. اکنون مخاطبان فارسی‌زبان علاقه‌مند به این سنت قادرند نگاه جامع‌تری به پراگماتیسم داشته باشند. پاتنم (۱۹۲۶-۲۰۰۶) فیلسوف و ریاضی‌دان، از نسل یهودیان آمریکایی بود که در شیکاگو به دنیا آمد و در سال ۱۹۳۴ از فرانسه با خانواده‌اش به آمریکا بازگشت. او را بیشتر به خاطر فعالیت‌هایش در حوزه فلسفه تحلیلی در دهه ۱۹۶۰ - به‌ویژه فلسفه ذهن، زبان و علم - می‌شناسند. پاتنم در ایران نیز فیلسوفی شناخته‌شده است. چند کتاب مهم از او «بازنمود و واقعیت»، «ذهن، زبان و واقعیت»، «عقل، صدق و تاریخ»، «دوگانگی واقعیت/ ارزش» و «اخلاق بدون هستی‌شناسی»، در کنار مقالات مهمی مانند «معنای معنا»، «تقویت نظریه‌ها»، «آیا معنی‌شناسی ممکن است؟»، «تبیین و ارجاع» و «رئالیسم چیست؟» در سال‌های گذشته به فارسی ترجمه شده است؛ آثاری که اهمیت جایگاه نظری او را در فضای فکری ایران نیز برجسته می‌کند.

کتاب «پراگماتیسم: پرسشی گشوده» ماحصل سه سخنرانی هیلاری پاتنم در سال ۱۹۹۱ در رم است. او سال بعد این سخنرانی‌ها را با چند تغییر جزئی در قالب کتابی منتشر کرد. کتاب حاوی پیامی اخلاقی است و آن استقبال از کثرت‌گرایی و تساهل است که پاتنم کوشیده آن را در قالب تقدم عمل بر نظر در میان اندیشه‌های فیلسوفان پراگماتیست به ذهن خواننده منتقل کند و همچنین اهمیت پراگماتیسم را در اندیشه معاصر برای خواننده نشان دهد.

پراگماتیسم
هیلاری پاتنم
ترجمه: محمد اصغری
ناشر: ققنوس
قیمت: ۷۰۰۰ تومان

او در این کتاب نه درباره تبار پراگماتیسم، بلکه در مقام شیوه تفکری سخن می‌گوید که اهمیت دیرپایی دارد. ازاین‌رو، صرفا به شرح برخی از مهم‌ترین جنبه‌های آن بسنده می‌کند: کثرت‌گرایی، کل‌گرایی، تساهل و درهم‌تنیدگی واقعیت و ارزش. پاتنم از نظریه پراگماتیکی حقیقت دفاع و نظریه مطابقت صدق را رد می‌کند. او آشکارا در این زمینه وام‌دار جیمز است. پاتنم همانند جیمز و دیویی بر این باور است که پراگماتیسم پروژه روشنگری فلسفه را به‌عنوان ابزاری برای نقد اندیشه‌های رایج براساس ملاحظات رایج به پیش می‌برد. او در کتاب حاضر می‌کوشد سوءفهم‌ها را از پراگماتیسم اصلاح کند و به تعدادی از ایرادات احتمالی پاسخ دهد. ازاین‌رو، بدون تأکید بر نظریه صدق جیمز، پیرس و دیویی در بحث رئالیسم و آنتی‌رئالیسم، در این کتاب بر کثرت‌گرایی و کل‌گرایی تمام‌عیار تأکید می‌کند که در همه نوشته‌های پراگماتیستی وجود دارند. در نظر پاتنم اگر نظریه، ارزش و تفسیر را درهم‌تنیده بدانیم، به همان اندازه که نوع خاصی از رئالیسم متافیزیکی را تضعیف می‌کند، قرائت‌های مرسوم از آنتی‌رئالیسم و پست‌مدرنیسم را نیز تضعیف می‌کند. پاتنم می‌کوشد در این کتاب کوچک به این نگاه بپردازد و معنای آن را بسط دهد. ازاین‌رو، تمام مباحثی که در کتاب حاضر درباره آنها بحث می‌شود، صرفا قضایای نظری نیستند. پاتنم درصدد پاسخ به این پرسش است: آیا یک جامعه فرهیخته می‌تواند بی‌آنکه به استبداد اخلاقی سقوط کند، از گزند شکاکیت اخلاقی در امان باشد؟ پرسشی که پاتنم را به سمت پراگماتیسم، یعنی نوشته‌های پیرس، جیمز و دیویی و همچنین نوشته‌های ویتگنشتاین سوق داد.

پاتنم در درسگفتار اول با عنوان «ماندگاری ویلیام جیمز» می‌کوشد درباره اهمیت اندیشه جیمز صحبت و بر تفکیک‌ناپذیری واقعیت و ارزش از نظر جیمز تمرکز کند. ازاین‌رو، در بخش اول، مقدمات بحث را در باب تفکیک‌ناپذیری واقعیت و ارزش و واقعیت و تفسیر فراهم می‌کند. در این فصل به مقولاتی مانند کل‌گرایی، حقیقت و رئالیسم می‌پردازد. در درسگفتار دوم، «آیا ویتگنشتاین پراگماتیست بود؟»، پاتنم موقعیت فلسفه متأخر ویتگنشتاین را نه‌تنها نسبت به پراگماتیسم، بلکه نسبت به تاریخ فلسفه ترسیم می‌کند. در این فصل با نگاهی به فلسفه کانت، ارتباط آرای ویتگنشتاین با آن، به‌ویژه فلسفه عملی کانت، برجسته می‌شود. از نظر پاتنم یکی از مهم‌ترین آموزه‌های کانت تقدم عقل عملی بر عقل نظری است. همچنین در میانه‌های فصل دوم به خوانش رورتی از ویتگنشتاین نیز اشاره می‌شود و پاتنم برخی از آرای او را نقد می‌کند. نظر پاتنم درباره ویتگنشتاین نیز در نوع خود جالب است: او در درسگفتارهایش استدلال می‌کند که آثار ویتگنشتاین شباهت‌هایی به پراگماتیسم آمریکایی دارد؛ گرچه خودش مایل نبود او را در جرگه پراگماتیست‌ها جا دهند. در درسگفتار آخر، «پراگماتیسم و بحث کنونی»، ضمن نقد و بررسی نظریات کواین، رورتی، دیویدسن، کارنپ و گادامر به میراث پیرس، جیمز، دیویی و ویتگنشتاین در برخی مباحث فلسفی حاضر پرداخته می‌شود.